

Anita Puzyna

Wypożyczenia muzealiów do instytucji niemuzealnych w latach 1945–1989

Podsumowanie projektu historyczno-badawczego „Decorum”*

4

W 2023 roku Narodowy Instytut Muzeów zainicjował projekt historyczno-badawczy „Decorum” dofinansowany ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jednym z podstawowych jego celów było uzyskanie wiedzy na temat wypożyczeń muzealiów do instytucji niemuzealnych, tj. do dekoracji urzędów i organizacji w okresie tzw. Polski Ludowej (1945–1989)¹, które nie zostały zwrócone muzeom i ich los pozostaje niezny. Za cel niniejszego projektu obrano także wsparcie (merytoryczne i finansowe) procesu badań zbiorów wybranych muzeów poprzez przekazanie badaczom (muzealnikom, archiwistom) środków na ich przeprowadzenie oraz stworzenie warunków do wymiany doświadczeń w określonym obszarze. Dodatkowym założeniem projektu było opracowanie rekomendacji w sprawie dalszych badań zbiorów muzealnych w tym zakresie.

* Niniejszy artykuł powstał na podstawie: *Raportu z projektu historyczno-badawczego „Decorum”*, oprac. A. Puzyna, K. Zielonka-Kołońska, Warszawa 2023 (niepublikowane), którego bazę stanowiły raporty i ankiety przygotowane przez muzea biorące udział w projekcie.

¹ Tę potoczną nazwę państwa i systemu ustrojowego odnosi się także do roku 1944, jednak na potrzeby projektu przyjęto cezurę czasową od zakończenia II wojny światowej.

Badanie zostało zrealizowane w wyniku działań przede wszystkim zespołów badawczych muzealników, ale także pracowników Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Departamentu Restytucji Dóbr Kultury Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN), Instytutu Pamięci Narodowej i Narodowego Instytutu Muzeów.

W pierwszej kolejności badaniem objęto zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie (MNW), Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie oraz Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Muzeum Narodowe przekształcone w 1945 roku w instytucję państwową przejęło nadzór nad pałacem w Wilanowie, który wraz z kilkoma budynkami gospodarczymi i niewielkim terenem parku stał się oddziałem MNW i również został znacjonalizowany w tym samym roku. Muzeum Narodowe w Warszawie, jako centralna instytucja muzealna w Polsce, sprawowało też pieczę nad wyposażeniem zniszczonego w wyniku działań II wojny światowej pałacem Na Wyspie w Łazienkach Królewskich. Sam pałac Łazienkowski pozostający w okresie powojennym pod zmieniającym się zarządaniem inwestorskim różnych instytucji został udostępniony publiczności jako oddział MNW dopiero w maju 1960 roku. Pierwszy etap projektu ograniczył się zatem do badań zbiorów przeprowadzonych przez trzy muzea, które w badanym okresie stanowiły jedną instytucję. W drugim etapie projektu badaniem objęto zbiory muzeów narodowych w Gdańsku, w Kielcach, w Krakowie, w Lublinie, w Poznaniu, we Wrocławiu oraz Muzeum Zamkowego w Malborku.

Z uwagi na dużą liczbę posiadanych zbiorów oraz dokumentów źródłowych z nimi związanych gruntowne zbadanie całego zasobu w tak krótkim czasie, tj. do końca 2023 roku, było niemożliwe przez niektóre muzea. Muzeum Narodowe w Warszawie ograniczyło swe poszukiwania w zakresie strat do dzieł malarstwa i rysunku, Muzeum Narodowe w Poznaniu do strat poniesionych w obrębie kolekcji malarstwa polskiego i obcego oraz mebli, Muzeum Narodowe w Krakowie zaś do zbiorów malarstwa Działu Sztuki Nowoczesnej.

Podstawą do badań zaginionych obiektów muzealnych we wszystkich muzeach biorących udział w projekcie były dokumenty związane między innymi z ich rejestracją i przemieszczaniem oraz poniesionymi stratami w zbiorach muzealnych, takie jak protokoły zdawczo-odbiorcze, protokoły z tzw. skontrów, arkusze spisów z natury, zgody na wypożyczenie czy notatki służbowe. W Muzeum Narodowym w Warszawie zweryfikowano i zaktualizowano również powstały na potrzeby Najwyższej Izby Kontroli (NIK) wykaz podsumowujący stan wypożyczeń muzealnych MNW na dzień 15 października 1991 roku.

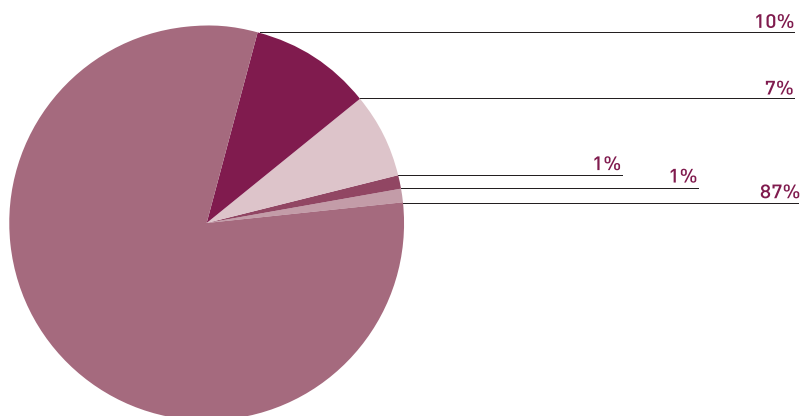
PODSUMOWANIE PROJEKTU W LICZBACH

W sumie w projekcie wzięło udział 37 badaczy² z dziesięciu muzeów. W wyniku ich prac ustalono, że w latach 1945–1989 wypożyczono do celów niemuzealnych 11 258 obiektów, z czego odnotowano 292 zaginięcia. Za zaginione nadal uznaje się 236 obiektów, natomiast 3 dobra kultury zostały zniszczone, a 4 uszkodzone. Odnaleziono 49 obiektów, z czego 30 jednak nie powróciło do macierzystych placówek. Pozostałych 19 dóbr kultury zostało zwróconych do muzeów, z których zostały wypożyczone, po 1989 roku.

2 W skład zespołów badawczych odpowiedzialnych za przygotowanie raportów częściowych i wypełnienie ankiet weszli pracownicy muzeów, które wzięły udział w projekcie: K. Mikucka-Stasiak, E. Krahel (Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie), S. Bigaj, M. Mielnik, S. Parais (Muzeum Narodowe w Gdańsku), J. Kaczmarczyk, A. Sychowska (Muzeum Narodowe w Kielcach), B. Arkuszewski, J. Bursztyn, M. Bąk, A. Franaszek, A. Goleńia, A. Herman, U. Kozakowska-Zaucha, A. Krzyszkowska-Pyrz, E. Leśniak, P. Nowak, M. Przędzicki (Muzeum Narodowe w Krakowie), E. Grzesiak, H. Jankowska-Paluch, M. Łasiz, M. Stefańska (Muzeum Narodowe w Lublinie), M. Błaszczyszki, A. Krawczyk, P. Michałowski, K. Toporska (Muzeum Narodowe w Poznaniu), A. Buczkowska, A. Kołodziejczuk, A. Lewandowska, M. Mondzelewski (Muzeum Narodowe w Warszawie), M. Raczynska-Sędzikowska (Muzeum Narodowe we Wrocławiu), P. Jaskanis, E. Kulik, A. Woźniak-Wieczorek, A. Ziemiańska, (Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie), A. Siuciak, M. Zawrot-Donda (Muzeum Zamkowe w Malborku).

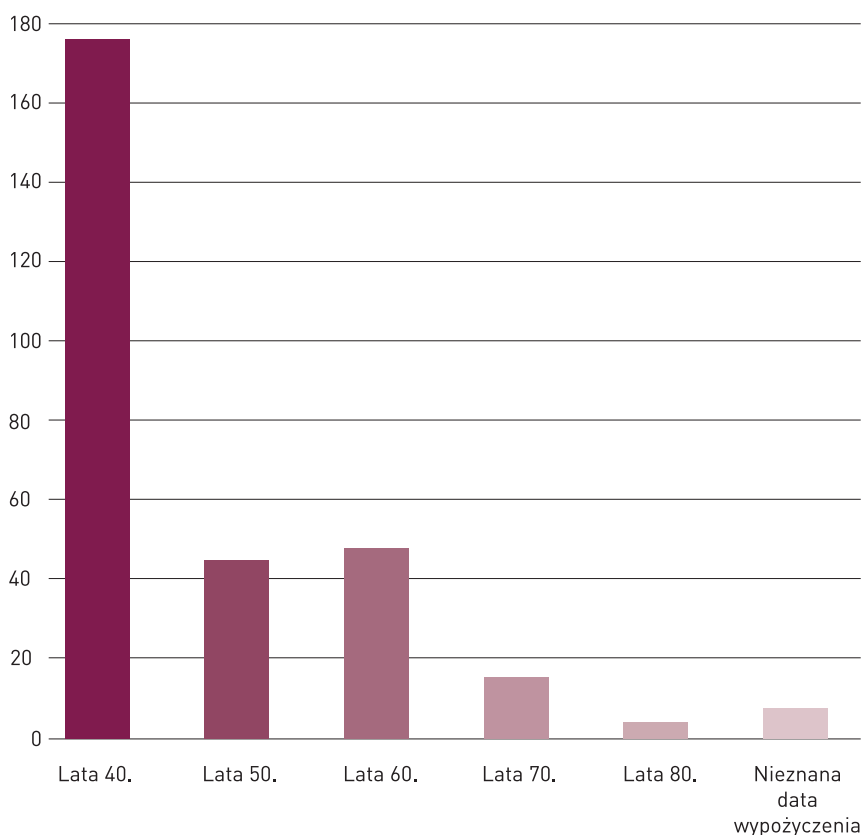
Wykres 1. Wypożyczone (w celach dekoracyjnych) z muzeów biorących udział w projekcie obiekty, które zaginęły w latach 1945–1989 (n = 292). Stan badań na: 20.11.2023

Źródło: Raport z projektu historyczno-badawczego „Decorum”, oprac. A. Puzyna, K. Zielonka-Koltońska, Warszawa 2023 (niepublikowany).

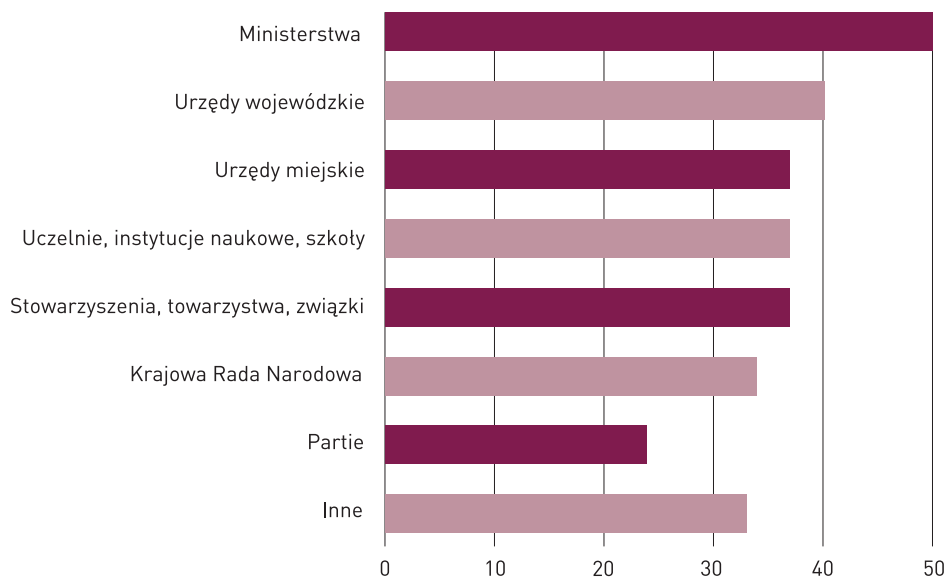
Najwięcej obiektów, które zostały wypożyczone z muzeów biorących udział w projekcie i później zaginęły, zostało wydanych z instytucji w latach 40. Najmniejszą liczbę strat odnotowano w zakresie obiektów wypożyczanych w latach 70. i 80.

Wykres 2. Liczba zaginionych obiektów z muzeów biorących udział w projekcie w podziale na lata wypożyczeń (n = 292). Stan badań na: 20.11.2023

Źródło: Raport z projektu historyczno-badawczego „Decorum”, oprac. A. Puzyna, K. Zielonka-Koltońska, Warszawa 2023 (niepublikowany).

Najwięcej eksponatów, które zaginęły, wypożyczano do ministerstw i urzędów centralnych. Obiekty wydawane w celach dekoracyjnych do stowarzyszeń, towarzystw, uczelni, szkół, instytucji naukowych i urzędów miejskich stanowiły jedynie 38% (n = 292) wszystkich zaginionych obiektów.

Wykres 3. Liczba zaginionych obiektów z muzeów biorących udział w projekcie w podziale na rodzaje instytucji wypożyczających (n = 292). Stan badań na: 20.11.2023

Źródło: Raport z projektu historyczno-badawczego „Decorum”, oprac. A. Puzyna, K. Zielonka-Kołońska, Warszawa 2023 (niepublikowany).

BRAK WYTYCZNYCH DOTYCZĄCYCH ZAKŁADANIA INWENTARZA MUZEALNEGO W LATACH 1945–1964

Podstawową przyczyną wpływającą na brak kontroli zbiorów muzealnych i innych obiektów, nad którymi w omawianym okresie muzea sprawowały pieczę, był brak szczegółowych przepisów określających zasady ich ewidencjonowania oraz przemieszczania zarówno wewnątrz danego muzeum, jak i do innych instytucji. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 14 stycznia 1947 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej oraz Ministrem Ziemi Odzyskanych w sprawie rejestracji dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej (Dz.U. z 1947 r., nr 34, poz. 155) będące aktem wykonawczym do Dekretu z dnia 1 marca 1946 r. o rejestracji i zakazie wywozu dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej (Dz.U. z 1946 r., nr 14, poz. 99) nakładało na muzea obowiązek wpisywania do inwentarzy wszystkich posiadanych przez nie zbiorów oraz przedmiotów o nieustalonym tytule własności, pozostających w tym dniu we władaniu muzeum. Przedmioty, znajdujące się w muzeum w charakterze depozytów, należało wpisać do ksiąg depozytowych (§ 6).

Muzea dysponujące inwentarzami swych zbiorów wolne były od obowiązku zgłoszenia ich do rejestracji. Te, które inwentarzy nie miały bądź których przygotowane spisy były niepełne, zobligowane zostały do zawiadomienia o tym bezpośrednio Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków w przeciągu miesiąca od dnia wejścia w życie niniejszego rozporządzenia. Naczelna Dyrekcja zaś została zobowiązana do wyznaczenia terminu sporządzenia bądź uzupełnienia inwentarzy dla każdego z tych muzeów.

O wpisach do rejestru innych dzieł sztuki plastycznej i przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej, które nie znajdowały się pod opieką muzeów, orzekały władze konserwatorskie

3 Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 18 kwietnia 1964 r. w sprawie prowadzenia inwentarza muzealiów (Dz.U. z 1964 r., nr 17, poz. 101) określało, jakie dokumenty wchodziły w skład inwentarza muzealiów, nie precyzowało jednak zakresu danych, które powinny się w nich znaleźć.

pierwszej instancji. Jednak, co istotne, w wątpliwych przypadkach miały zasięgać opinii wyznaczonych do tego muzeów, wśród których znajdowało się Muzeum Narodowe w Warszawie. Opinia tych muzeów była wiążąca (§ 7–8).

Taki stan rzeczy wskazuje, że uznano, iż muzea (w tym MNW) są odpowiednimi instytucjami do zabezpieczania i inwentaryzowania wszelkich dóbr kultury. Jednym z największych problemów stojących na przeszkodzie prawidłowej ewidencji zbiorów muzealnych był brak do roku 1964³ przepisów, które określałyby zasady prowadzenia inwentarza muzealnego. Wobec tego w latach 1945–1964, mimo iż Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz.U. z 1962 r., nr 10, poz. 48) wskazywała, że w ramach zadań muzeów określonych w tejże ustawie muzea między innymi inwentaryzują, katalogują i naukowo opracowują zgromadzone muzealia i materiały dokumentacyjne (art. 46, lit. 2), to inwentarze w muzeach prowadzone były w sposób nieusystematyzowany. Często stanowiły wykazy, które zawierały zbyt ogólne opisy obiektów, co utrudniało bądź uniemożliwiało jednoznaczny identyfikację muzealiów. W tym okresie niewymagane było również sporządzanie dokumentacji wizualnej obiektów. Warto odnotowania jest, iż wzory druków inwentarza ustalono dopiero w 1968 roku (Decyzja nr 9 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 9 września 1968 r. w sprawie ustalenia wzorów druków inwentarza muzealiów – niepublikowana).

Kolejną kwestią był dobór obiektów wpisywanych do inwentarzy. Muzea weszły w posiadanie zasobów o bardzo różnym stopniu przydatności z punktu widzenia muzealnego. Wpisy do inwentarzy dokonywane były, jak się zdaje, w sposób przypadkowy i nie zawsze pełny. W zarządzie muzeów pozostawały obiekty, które mimo nakazu ich rejestracji znajdowały się poza ewidencją.

Istotnym problemem był także sposób oznakowania zbiorów. Opierano się na numeracji inwentarzowej nadanej przed wojną przez Państwowe Zbiory Sztuki, na numerach historycznych kolekcji lub nie oznaczano obiektów w żaden sposób. Z raportów częściowych muzeów biorących udział w projekcie wynika też, że stosowano bardzo różne formy zapisu w obrębie jednej instytucji i zmieniano je, nie zachowując odpowiedniej konkordancji.

Dokonywano wpisu do inwentarza na podstawie wcześniej sporządzonej niepełnej bądź nieaktualnej dokumentacji, na przykład kart założonych obiektom, nie weryfikując bieżącego stanu zbiorów.

BRAK PROCEDUR ZWIĄZANYCH Z PRZEMIESZCZANIEM OBIEKTÓW DO 1962 ROKU

Dekret z dnia 1 marca 1946 r. o rejestracji i zakazie wywozu dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej zakazywał ich wywozu poza granicę państwa polskiego bez zezwolenia (art. 3). Do 1962 roku, tj. wejścia w życie ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach, nie obowiązywał jednak żaden akt prawny, który określałby zasady przemieszczania zbiorów muzealnych pomiędzy różnymi jednostkami organizacyjnymi w obrębie kraju. Zgodnie z art. 66 ust. 1 tej ustawy muzealia mogły być przenoszone poza obręb muzeum, w którym były

wpisane do inwentarza, w następujących przypadkach: 1) w charakterze stałego bądź czasowego depozytu do innych muzeów; 2) w celu konserwacji lub zapewnienia im bezpieczeństwa; 3) dla ekspozycji na wszelkiego rodzaju wystawach krajowych i zagranicznych; 4) w innych uzasadnionych przypadkach – za zezwoleniem organu sprawującego bezpośredni nadzór nad muzeum. Aktem prawnym wydanym przez władze wykonawcze określające sposób wykonania tej ustawy było Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 17 grudnia 1962 r. w sprawie warunków przenoszenia muzealiów (M.P. z 1963 r., nr 3, poz. 12), które weszło w życie w styczniu 1963 roku. Ustawa i zarządzenie regulowały zasady przenoszenia tylko części zbiorów, tj. muzealiów wpisanych do inwentarza. Nie określały jednak ich dla pozostałych obiektów spisanych w innych typach rejestrów lub znajdujących się poza jakąkolwiek ewidencją muzealną.

TRUDNE WARUNKI LOKALOWE ZWIĄZANE ZE ZNISZCZENIAMI WOJENNYMI

Muzea, które wzięły udział w pierwszym etapie projektu, jako przyczynę braku właściwej kontroli nad obiektami muzealnymi wskazały trudne warunki lokalowe związane ze zniszczeniami wojennymi. Gmach MNW został uszkodzony w czasie obrony Warszawy we wrześniu 1939 roku i ponownie w 1944. Pałac Na Wyspie w wyniku działań wojennych został spalony, a pałac w Wilanowie wymagał gruntownego remontu. Przeznaczono go jednak wraz z budynkami znajdującymi się wokół niego na cele administracyjno-biurowe, reprezentacyjne, muzealne, magazynowe i mieszkalne. Co istotne, funkcje użytkowe poszczególnych pomieszczeń nie zostały do 1949 roku wyraźnie w nim wydzielone, a co za tym idzie część obiektów znajdowała się w strefach dostępnych nie tylko muzealnikom, lecz także osobom postronnym, i mimo iż znajdowała się na terenie muzeum, była użytkowana do celów niemuzealnych⁴.

KONCEPCJA WYDAWANIA OBIEKTÓW DO DEKORACJI INSTYTUCJI NIEMUZEALNYCH

W omawianym okresie wydawano obiekty do celów dekoracyjnych i użytkowych wielu instytucjom. Stanisław Lorentz, ówczesny dyrektor MNW uważał, że „wypełnianie funkcji dla celów reprezentacji państwowej nie jest działalnością pozamuzealną, lecz leży w obrębie programu działalności zwłaszcza Muzeum Narodowego w Warszawie”⁵. Prowadziło to jednak do niewłaściwej eksploatacji obiektów, a nawet do ich uszkodzenia, zniszczenia bądź kradzieży.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

W ramach projektu wypracowano rekomendacje mogące posłużyć jako wskazówki dla pracowników muzeów, które będą prowadziły badania w omawianym zakresie w ramach swojej działalności podstawowej bądź w ramach innych projektów badawczych. Za ich pośrednictwem zwrócona zostaje uwaga na napotymane przez muzealników problemy. Jednak przede wszystkim wskazują one konkretne rozwiązania, które będą mogły być powszechnie wykorzystane przez muzea.

4 Szerzej o tym w raporcie: *Program historyczno-badawczy Decorum. Przemieszczenia dóbr kultury z i do Muzeum Narodowego w Warszawie, Oddziału w Wilanowie w latach 1945–1989*, oprac. E. Kulik, A. Woźniak-Wieczorek, A. Ziemlewska, P. Jaskanis, Warszawa 2023 (niepublikowany).

5 Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Najwyższa Izba Kontroli, Zesp. Oświaty, Nauki i Kultury, sygn. 42/174, Kontrola Muzeum Narodowego w Warszawie w zakresie gospodarki zbiorami, stanu ewidencji i organizacji pracy – wyjaśnienia do protokołu (brak protokołu), [1969–1970], t. I, S. Lorentz, Użyczenie muzealiów/pytania szczegółowe, 21 maja 1970, maszynopis, s. 219.

REKOMENDACJE DLA MUZEÓW

1. Zbiory, które zostały wydane przez muzea w celach innych niż wystawiennicze lub konserwatorskie różnego typu urzędom, instytucjom i placówkom i nie zostały następnie zwrócone muzeom, powinny zostać zidentyfikowane.
2. Muzea powinny starannie sprawdzić swoją dokumentację ewidencyjną pod kątem poszukiwania obiektów wydanych w celach innych niż wystawiennicze lub konserwatorskie po 1945 roku niezależnie od tego, kiedy i w jaki sposób znalazły się one w ich posiadaniu.
3. Szukanie strat muzealiów oraz dóbr kultury, w których posiadaniu były muzea, wymaga szczegółowej analizy dokumentów ewidencyjnych, obowiązujących nie tylko w okresie od zakończenia II wojny światowej do 1989 roku. W zależności od gromadzonych przez muzea kolekcji badań należy także wytworzoną przed wojną oraz w jej trakcie dokumentację. Analizie powinny podlegać również dokumenty powstałe w latach 90. XX wieku i późniejsze, szczególnie w odniesieniu do obiektów, których zaginięcie stwierdzono dopiero w tym okresie.
4. Badaniu powinny podlegać dawne księgi wpływów muzealiów, kartoteki magazynowe, księgi inwentarzowe muzealiów, katalogi naukowe muzealiów (karty katalogowe), księgi ruchu muzealiów, pisemne zgody dyrektorów/kierowników muzeum na wydanie obiektu z magazynu, księgi/rejestry pomocnicze, protokoły sporządzone w przypadku zniszczenia lub uszkodzenia muzealiów, protokoły stwierdzające kradzież lub zaginięcie obiektów wpisanych do inwentarza muzealiów, korespondencja, notatki służbowe, kwity związane z zaginionymi obiektami itp.
5. Kontroli powinny też podlegać wszystkie dokumenty wymagane w danym okresie w przypadku przenoszenia muzealiów pomiędzy jednostkami organizacyjnymi, w szczególności dokumenty określające wzajemne prawa i obowiązki stron związane z przeniesieniem muzealiów, pisemne zgody dyrektora/kierownika muzeum na przeniesienie obiektów, konieczne zezwolenia organów sprawujących bezpośredni nadzór nad muzeum, protokoły zdawczo-odbiorcze, zawiadomienia organów sprawujących bezpośredni nadzór nad muzeum o przeniesieniu.
6. Analizie powinny podlegać wszystkie wykreslenia znajdujące się w księgach inwentarzowych muzealiów. Muzea powinny zweryfikować, czy dokonano ich zgodnie z obowiązującym w danym okresie prawem, czy zachowała się dokumentacja związana z procedurą wykreslenia, na przykład zgłoszenie zaginięcia obiektu organom ścigania, dokument potwierdzający prawomocne zakończenie postępowania karnego. Należy też zweryfikować, czy wykreslenia dokonała osoba upoważniona do tego przez dyrektora muzeum.
7. W przypadku stwierdzenia, że muzealium zostało wydane i nie zostało następnie zwrócone, należy wziąć pod uwagę potencjalne zaginięcie dokumentów potwierdzających możliwy zwrot obiektu do muzeum. Badaniu powinny być poddane więc dokumenty, które mogłyby potwierdzić dysponowanie obiektem przez muzeum w późniejszym niż wydanie obiektu okresie, na przykład

protokoły z przeprowadzonych inwentaryzacji, rejestry obiektów znajdujących się na wystawach.

8. Ze względu między innymi na różne przepisy dotyczące ewidencji zbiorów w latach 1945–1989 muzea, prowadząc badania swoich zbiorów, powinny analizować również przepisy, które obowiązywały w momencie wpisania danego obiektu do inwentarza muzealnego.
9. Ze względu na praktykę przepisywania ksiąg inwentarzowych/ wykazów obiektów przez muzea w latach 60. i wpisywanie obiektów do nowych ksiąg zgodnych z Decyzją nr 9 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 9 września 1968 r. w sprawie ustalenia wzorów druków inwentarza muzealiów należy przeprowadzić weryfikację wpisów i wykreśleń w księgach obowiązujących obecnie w muzeach, ale także w inwentarzach archiwalnych.
10. W przypadku stwierdzenia wydania obiektu z muzeum w celach inne niż wystawiennicze lub konserwatorskie istotne jest ustalenie, czy dany obiekt był wpisany do księgi inwentarzowej muzealiów, czy może stanowił element tzw. zbiorów pomocniczych lub znajdował się poza ewidencją.
11. Badaniami objęte powinny być również te dobra kultury, które niezaprzeczalnie stanowiły element na przykład historycznych kolekcji, a które z jakiegoś powodu nie zostały wpisane do inwentarza muzealnego danego muzeum, informacja o nich zachowała się jednak w innego typu dokumentach (korespondencji między instytucjami, listach spisowych, rejestrach pomocniczych czy w księgach wpływu muzealiów), potwierdzających, że obiekt znajdował się w posiadaniu danego muzeum.
12. Analizie powinny podlegać też materiały ikonograficzne, takie jak zdjęcia z wernisaży, materiały prasowe itp.
13. Wskazane jest prowadzenie przez muzea kwerend dotyczących dokumentacji związanej ze swoimi zbiorami w archiwach, muzeach czy innych instytucjach, które mogły wejść w jej posiadanie.
14. Szczególnie istotne jest przeprowadzanie kwerend w archiwach zakładowych instytucji i archiwach sądowych w celu pozyskania dokumentów umożliwiających uporządkowanie sprawy, ze szczególnym uwzględnieniem odpisów i decyzji sądów/prokuratury.
15. Niezwykle ważne w procesie badawczym są również wywiady z byłymi i obecnymi pracownikami instytucji i muzeów, którzy mogliby doprecyzować okoliczności zaginięć niektórych obiektów.
16. Jeżeli uda się zidentyfikować miejsce przechowywania zaginionych muzealiów, należy podjąć działania w celu ustalenia obecnego ich statusu własnościowego oraz pozyskać opinie prawne w przypadkach szczególnie skomplikowanych.
17. Muzea powinny zgłaszać fakt zaginięcia obiektów (również wykreślonych wiele lat temu) do MKiDN oraz NIM. Obiekty te powinny być rejestrowane w Krajowym wykazie zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Rejestr powinien być narzędziem pomocnym w odnajdywaniu tych obiektów.
18. Istotne jest opracowanie pełnej proveniencji obiektów znajdujących się w muzeach od czasu ich powstania do dnia wejścia w ich posiadanie przez dane muzeum.
19. Muzea powinny dzielić się informacjami dotyczącymi zbiorów

muzealnych w przypadku dokonania ustaleń dotyczących zbiorów innego muzeum.

REKOMENDACJE DLA MKiDN I NIM

1. Rekomenduje się opracowanie krajowej strategii w zakresie badań proveniencyjnych kolekcji w polskich muzeach i utworzenie celowego funduszu wspierającego badania powojennych przemieszczeń dóbr kultury.
2. Zaleca się propagowanie współpracy między muzeami, instytucjami gromadzącymi materiały archiwalne i instytucjami zajmującymi się badaniem proveniencji zbiorów w celu wypracowania dobrych praktyk w tym zakresie oraz wymiany informacji. NIM planuje rozwijać i promować działania w zakresie badań proveniencyjnych w ścisłej współpracy z Departamentem Dziedzictwa Kulturowego MKiDN.
3. Zaleca się dalsze weryfikowanie zapisów dotyczących wykreśleń obiektów z ksiąg inwentarzowych muzeów pod kątem ich odnotowania w Krajowym wykazie zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem oraz w Bazie strat wojennych, zarówno zgłaszanych w ramach projektu „Decorum”, jak i poza nim.
4. Rekomenduje się podjęcie starań, by zinwentaryzować i opracować katalog materiałów wspomagających pracę nad weryfikacją pochodzenia obiektów w polskich zbiorach muzealnych ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945–1989.
5. Proponuje się stworzenie odpowiednich warunków, by poszczególne akta i archiwa muzealne były dostępne dla badaczy przez digitalizację zasobów archiwalnych niezbędnych do weryfikacji kwestii proveniencji zbiorów, które znajdują się w zainteresowaniu co najmniej kilku muzeów, na przykład dokumentacja dotycząca rewindykacji w latach 50. XX wieku obiektów z ZSRR.
6. Zaleca się utworzenie centralnego rejestru o instytucjach, urządach i placówkach, do których obiekty były wydawane, ale nie wróciły do muzeów. Należy mieć na uwadze, że wiele z nich na przestrzeni lat uległo przekształceniu, zmieniały one nazwy i adresy bądź w ogóle zostały zlikwidowane.
7. Rekomenduje się wprowadzenie zmian w obecnie obowiązującym rozporządzeniu ewidencyjnym, które ułatwiłyby muzeom prowadzenie ewidencji elektronicznej. Przyspieszyłoby to przeszukiwanie i wymianę informacji o zbiorach, a także umożliwiłoby utworzenie centralnego ich rejestru. Jest to kolejny argument za pilną nowelizacją ustawy o muzeach i jej aktach wykonawczych.
8. Zaleca się opracowanie przepisów ograniczających użytkowanie dóbr kultury do celów innych niż statutowe.
9. Proponuje się powołanie w muzeach podległych i współprowadzonych przez MKiDN stanowiska ds. proveniencji zbiorów oraz promowanie tworzenia takich stanowisk w muzeach samorządowych.
10. Rekomenduje się wprowadzić obowiązkowe szkolenia dla dyrektorów muzeów prowadzonych i współprowadzonych przez MKiDN w zakresie prawa, w szczególności w obszarze dotyczącym zarządzania zbiorami.
11. Proponuje się opracowanie nowego programu szkoleń w zakresie

weryfikacji pochodzenia obiektów dla pracowników muzeów uwzględniającego wyniki projektu „Decorum”.

12. Rekomenduje się nawiązanie współpracy z organami ścigania i przeprowadzenie serii szkoleń zwiększających świadomość i wiedzę muzealników na temat muzealiów zaginionych po wojnie oraz wypracowanie strategii działania w zakresie ich odnajdywania.

W związku z bardzo krótkim czasem przeznaczonym na przeprowadzenie prac, a co za tym idzie koniecznością dokonania przez niektóre muzea ograniczenia zasobu przeznaczonego do badań, należy przyjąć, że strat było o wiele więcej, niż wykazano. Ich wyniki, mimo iż cząstkowe, są jednak niewątpliwie cennym uzupełnieniem obrazu strat, które muzea poniosły we wcześniejszym okresie. Cezura czasowa przyjęta w tym badaniu okazała się niezwykle umowna. Rok 1989 był przełomowym w historii Polski, ale dla bezpieczeństwa zbiorów będących pod nadzorem muzeów ważniejsze były niewątpliwie lata 60. XX wieku, kiedy to władze wykonawcze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wydały odpowiednie akty prawne – zarządzenie ministra w sprawie przemieszczania muzealiów (1962) oraz zakładania inwentarza muzealnego (1964). Kolejna zmiana przepisów dotycząca ewidencji i tzw. ruchu muzealiów nastąpiła w latach 90. XX wieku. Przepisy te z niewielkimi zmianami wprowadzonymi w latach dwutysięcznych obowiązują do dziś.

Anita Puzyna – historyczka sztuki, muzealniczka, w latach 2007–2017 zatrudniona w Muzeum Zamkowym w Malborku, w tym na stanowisku Głównego Inwentaryzatora. Obecnie pracuje jako główny specjalista w Dziale Zarządzania Zbiorami Muzealnymi w Narodowym Instytucie Muzeów. Koordynowała prace związane z projektem „Decorum”.

Bibliografia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Najwyższa Izba Kontroli, Zesp. Oświaty, Nauki i Kultury, sygn. 42/174, Kontrola Muzeum Narodowego w Warszawie w zakresie gospodarki zbiorami, stanu ewidencji i organizacji pracy – wyjaśnienia do protokołu (brak protokołu), [1969–1970], t. I, S. Lorentz, Użyczenie muzealiów/pytania szczegółowe, 21 maja 1970, maszynopis, s. 219.

Decyzja nr 9 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 9 września 1968 r. w sprawie ustalenia wzorów druków inwentarza muzealiów (niepublikowana).

Dekret z dnia 1 marca 1946 r. o rejestracji i zakazie wywozu dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej (Dz.U. z 1946 r., nr 14, poz. 99).

Program historyczno-badawczy Decorum. Przemieszczenia dóbr kultury z i do Muzeum Narodowego w Warszawie, Oddziału w Wilanowie w latach 1945–1989, oprac. E. Kulik, A. Woźniak-Wieczorek, A. Ziemińska, P. Jaskanis, Warszawa 2023 (niepublikowany).

Raport z projektu historyczno-badawczego „Decorum”, oprac. A. Puzyna, K. Zielińska-Kołońska, Warszawa 2023 (niepublikowany).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 14 stycznia 1947 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej oraz Ministrem Ziemi Odzyskanych w sprawie rejestracji dzieł sztuki plastycznej oraz przedmiotów o wartości artystycznej, historycznej lub kulturalnej (Dz.U. z 1947 r., nr 34, poz. 155).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 18 kwietnia 1964 r. w sprawie prowadzenia inwentarza muzealiów (Dz.U. z 1964 r., nr 17, poz. 101). Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz.U. z 1962 r., nr 10, poz. 48).

Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 17 grudnia 1962 r. w sprawie warunków przenoszenia muzealiów (M.P. z 1963 r., nr 3, poz. 12).